

Gazan beg ogly Oraz begiň tussag boldugy boýy beýan eder

Category: Halk döredijiliği we rowaýatlar, Kitapcy
написано kitapcy | 23 января, 2025

Gazan beg ogly Oraz begiň tussag boldugy boýy beýan eder DÄDEM GORKUT

GAZAN BEG OGLY ORAZ BEGIŇ TUSSAG BOLDUGY BOÝY BEÝAN EDER

Hanyň heý! Bir gün Ulaş ogly Gazan beg ýerinden turmuşdy. Gara ýeriň üstüne otaglaryn dikdirmişdi. Müň ýerde ýüpek halyçasy düşenmiş idi. Ala saýawan gök ýüzüne gerdirmişdi. Togsan tümen ýaş oguz söhbetine düýrülümişdi. Agzy beýik küýzeler ortalyga salynmyş idi. Dokuz ýerde badýalar gurulmuşdy. Altyn aýak küýzeler düzülmüşdi. Dokuz gara gözli, örme saçly, elli bileginden hynaly, barmaklary bezegli, bogazlary bir garyş kapyr gyzlary al şeraby altyn bulgur bile galyň oguz beglerine gezdirerlerdi. Her birinden Ulaş ogly Salyr Gazan içmişdi. Bezäp-besläp çadır ottag bagışlardy. Hatar-hatar düýeler bagışlardy. Ogly Oraz garşysynda ýaý söýenip durardy. Sag ýanynda gardaşy Gara Güne oturmuşdy. Sol ýanynda daýysy Oraz oturmuşdy. Gazan sagyna bakdy kah-kah güldi, soluna bakdy çok söýündi, garşysyna bakdy, oglanjygyny – Orazy gördü. Elin eline çalды, aglady. Ogly Oraza bu iş hoş gelmedi. İleri geldi, dyza çökdi. Babasyna çagyryp soýlar, görelim hanym, ne soýlar.

Aýdar:

– Üýnüm aňla meniň, sözüm diňle, agam Gazan!
Sagyňa bakdyň kah-kah güldüň,
Soluňa bakdyň çok söýündiň,
Garşyňa bakdyň meni gördüň, agladyň,
Sebäp nedir, diýgil maňa,
Gara başym gurban bolsun, babam saňa! – diýdi.
Diýmez bolarsaň,
Galkybany ýerimden men turaram,
Gara gözli ýigitlerimi boýuma alaram,
Gan Abkaza iline men giderem,
Altyn haça men elimi basaram,
Pilon geýen monahyň elin öperem,
Gara gözli kapyr gyzyn men alaram,
Dahy seniň ýüzüňe men gelmezem,
Agladygyňa sebäp ne, diýgil maňa,
Gara başym gurban bolsun, agam, saňa! – diýdi.

Gazan beg gyzardy, oglanyň ýüzüne bakdy. Çagyryp soýlar,

görelim hanym, ne soýlar. Gazan aýdar:

– Bäri gelgil gulunym ogul,
Sagym ala bakdygymda gardasym
Gara Günäni gördüm,
Baş kesipdir, gan döküpdir,
Çulady alypdyr, at gazanypdyr.
Solum ala bakdygymda, daýym Orazy gördüm,
Baş kesipdir, gan döküpdir,
Çulady alypdyr, at gazanypdyr,
Garşym ala bakdygymda seni gördüm,
On alty ýaş ýaşladyň,
Bir gün bola, düşem, ölem, sen gala sen,
Ýay çekmediň, ok atmadyň,
Baş kesmediň, gan dökmediň.
Ganly oguz içinde çulady almadyň,
Ertirki gün zaman dönüp, men ölüp, sen galjak.
Täjim-tagtym saňa bermiyeler diýip soňumy aňdym, agladym oglu
– diýdi.

Oraz bu ýerde soýlamış, görelim hanym, ne soýlamış. Aýdar:

– A, beg baba,
Düýeçe ulalmyş sen, kösekçe akylyň ýok,
Depeçe beýgelmiş sen, daryça beýniň ýok,
Hünäri oglu atadanmy görer, öwrener,
Ýogsa atalar oguldanmy öwrener.
Haçan sen meni alyp kapyr serhedine çykardyň, gylyç çalyp, baş
kesdiň.
Men senden ne gördüm, ne öwrendim? – diýdi.

Gazan beg elin-eline çaldy, kah-kah güldi. Aýdar:

– A begler, Oraz ýagşy söýledi, şeker iýdi. Begler siz iýiň-içiň, söhbetiňiz dagytmaň. Men bu oglany alaýyn, awa gideýin.
Ýedi günlük azyk-le çykaýyn. Ok atdygym ýerleri, gylyç çalyp
baş kesdigim ýerleri görkezeýin. Kapyr serhedine, Jyzyglara,
Aglagana, Gökje daga alyban çykaýyn. Soňra oglana gerek bolar,
a begler! – diýdi.

Goňur atyn çekdirdi, bütin mündi. Üç yüz bezegli donly ýigit

soýlady, boýuna aldy. Kyrk ala gözli ýigidin Oraz boýuna aldy. Gazan oglunu alyp gara daglar üstüne awa çykdy. Aw awlady, guş guşlady. Sugun-keýik ýykdy. Gök alaň, görkli çemene çadır dikdi. Birnäçe gün begler ile iýdi-içdi. Meger, Başyaçyk, Tatýan galasyndan, Aksaka galasyndan kapyryň jansyzy bardy. Bulary görüp teküre geldi. Aýdar:

– Heý, ne oturar sen, itiňi uwlatmaýan, pişigiňi mawlatmaýan alplar başy Gazan oglanjygy ile serhoş bolup ýatyrlar – diýdi. On alty müň gara donly kapyr ata mündi. Gazanyň üstüne ylgar etdi. Bakdylar, gördüler alty bölek toz indi. Kimi aýdar: «Keýik tozydyr», kimi aýdar: «Ýagy tozydyr».

Gazan aýdar:

– Keýik bolsa bir ýa iki bölek bolardy. Bu gelen, bilmis boluň, ýagydyr – diýdi.

Toz ýaryldy, gün kibi parlap göründi, deňiz kibi çaykandy, tokaý kibi garaldy. On alty müň ýüp üzeňnili, keçe börükli, azgyn dinli, gyzgyn dilli kapyr çyka geldi. Gazan Goňur atyn çekdirdi, bütin mündi, ogly Oraz jylawysyny çekdirdi, bedew atyn oýnatdy, garşy geldi. Aýdar:

– Bäri gelgil, agam Gazan!

Deňiz kibi garalyp gelen nedir?

Ot kibi ýalpyldap, ýyldyz kibi parlaýyp gelen nedir?

Agyz – dilden baş keleme habar maňa,

Gara başym gurban bolsun, babam, saňa – diýdi.

Gazan aýdar:

– Bäri gelgil, arslanym ogul,
Gara deňiz kibi çaykanyp gelen,
Kapyryň leşgeridir,
Gün kibi ýalpyldap gelen,
Kapyryň başynda ýsygydyr
Ýyldyz kibi parlaýyp gelen,
Kapyryň naýzasydyr.

Azgyn dinli ýagy kapyrdyr, ogul – diýdi.

Oglan aýdar:

– Ýagy diýip nämä diýrler?

Gazan aýdar:

– Ogul, onuň üçin ýagy diýrler ke, biz olara ýeteris-öldüreris, olar bize ýetse, öldürer – diýdi.

Oraz aýdar:

– Baba içinde beg ýigitler öldürseler, gan sorarlarmy, dawa eýlärlermi?

Gazan aýdar:

– Ogul, müň kapyr öldürseň, kimse senden gan dawasyn eýlemez. Emma, azgyn dinli kapyrdyr, ýagşy ýerde duş boldy weli, maňa sen ýaman ýerde dušak bolduň, ogul! – diýdi.

Oraz bu ýerde soýlamış, görelim hanym, ne soýlamış. Oraz aýdar:

– Bäri gelgil, agam Gazan,
Galkybany ýerimden, bedew atym saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.

Ak meýdanda segredeýin seniň üçin,
Ala ewren sur naýzamy saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.

Gaba garyn, giň göwüsde,
Oýnadaýyn seniň üçin.

Gara polat uz gylyjym saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.

Özge dinli kapyr başyn,
Kesdireýin seniň üçin.

Egni bek demir donum saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.

Yeň-ýakalar dikdireýin seniň üçin,
Başymda gunt ýsyklar saklardym,
Seniň üçin – günü geldi.

Gaba tokmak astynda,
Ýügürdeýim seniň üçin,
Kyrk ýigidim saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.

Kapyr başyn kesdireýin seniň üçin.
Arslan adym saklardym seniň üçin,
Ýaka tutup kapyr-le ugraşaýyn seniň üçin,

Agyz-dilden birnäçe keleme habar maňa,
Gara başym gurban bolsun, agam, saňa.
Gazan bu ýerde soýlamış.
Görelim hanym, ne soýlamış.

Gazan aýdar:

– Ogul-ogul, aý ogul!
Menim üýnüm aňla, sözüm diňle.
Ol kapyryň üçün atyp birin ýarmaz okçusy bolar.
Haý diýmezden başlar kesen jellady bolar.
Adam etin ýahna kylan aşbazy bolar.
Sen barasy kapyr degil,
Galkybany ýerimden men turaýyn,
Goňur atyň biline men müneýin,
Gelen kapyr meniňdir, men baraýyn,
Gara polat uz gylyjym çalaýyn.
Azgyn dinli kapyrdyr, başlaryn keseýin,
Döne – done söwešeýin,
Döne – done çekiseýin,
Gylýç çalyp baş kesdigim görgül, öwrengil, gara başyňa düşende
gereklidir – diýdi.

Oraz bu ýerde soýlamış. Görelim hanym, ne soýlamış. Aýdar:

– A, beg baba, eşiderem,
Emma Arafatda erkek guzy gurban üçin,
Baba ogl gazanar at üçin,
Ogul-da gylýç guşanar baba gaýraty üçin,
Meniň-de başym gurban bolsun seniň üçin – diýdi.
Gazan bu ýerde soýlamış. Görelim hanym, ne soýlamış. Gazan aýdar:
– Ogul, ogl, aý ogl!
Ýaga girip baş kesmediň,
Adam öldürip, gan dökmediň,
Ala gözli kyrk ýigidi boýuňa algyl,
Göwsı güzel gaba daglar başyna çykgył,
Meniň söweşdigim, meniň doğuşdigim,

Meniň çekişdigim, meniň gylyçlaşdygym
Görgül, öwrengil we hem bize busy bolgul, ogul – diýdi.

Oraz babasynyň sözün ýykmary, gaýdyp yza döndi. Yerden beýik daglar başyna ýoldaşlaryn alyp çykdy. Ol zamanda oglu ata sözün iki eýlemezdi. Iki eýlese, ol oglany kabul eýlemezlerdi. Oraz giň ýakadan naýzasyn sançdy durdy.

Gazan beg gördü ke kapyr gaty ýygylandy, atyndan indi, dury suwdan ab-dest aldy. Ak alnyn ýere goýdy, iki rekagat namaz kyldy. Ady görkli Muhammedi ýat getirdi. Gara dinli kapyra göz garaltdy, haýkyrdy, at saldy. Garşı bardy, gylyç urdy. Ol gün gümbür-gümbür tewiller çalyndy.

– Burmasy altyn tuç bory çalyndy ol gün,
Çalasyn beg erenler done-döne söweşdi ol gün,
Gara polat uz gylyçlar çalyndy ol gün,
Gargy dilli gaýym oklar atyldy, ol gün,
Ala ewren sur naýzalar sünjüldi ol gün.
Namartlar, muhannesler sapa ýer gözledi ol gün,
Baka-baka Gazan ogly Orazyň ýşky geldi. Aýdar:

–Bäri gelin kyrk ýoldaşym,
Size gurban bolsun meniň başym!

Görermisiz, agam Gazan baş kesdi, gan dökdi, oglan-uşak, nahar iýençe gelmez – diýdi. – Babam bu kapyrlary dözmeyän ýaly. Meni söýen ýigitlerim ne durarsız, kapyryň bir ujuna depeliň – diýdi.

Garagoçun oýnatdy. Oraz kapyryň sagyna at depdi. Sagly-solly kapyry ýagşy dagytdy. Sana sen kim, dar ýolda doly düşdi, ýa gara gazyň içine laçyn girdi. Kapyryň ujuny basdy, dagytdy. Azgyn dinli kapyr aljyrady, oka girdi. Kowlan kimse oglanyň bedew atyn okladylar. At ýykyldy. Kapyrlar Orazyň üstüne çozdy. Orazyň kyrk ýigidı atdan indi. Ala galkan bagyny gysa dügdüler. Gylyç syrdylar. Orazyň üstünde çok söweşdiler. Galaba gorkuzar, çuň bolsa batyrar. Pyýadanyň umydy bolmaz. Sagyn-solun Orazyň çöwürdiler, kyrk ýigidin şehit etdiler. Oglanyň üstüne üýşüp düşdüler, tutdular. Garysyndan ak ellerin bagladylar, gyl urgan ak boýnuna dakdylar. Yüzünlige salyban

sürdüler. Ak etinden gan çykynça dögdüler. Baba diýip aglatdylar, ene diýip bozlatdylar. Eli bagly, boýny bagly ýüzünligine salyp aldylar ýöriberdiler. Oraz tussag boldy. Gazanyň habary ýok. Eýle sandy kim, ýagy basyldy. At jylawysyn dönderdi. Yza döndi. Geldi. Ogluny goýdugy ýerde tapmady.

– A begler, oglan nirä gitdi bola? – diýdi. Begler aýdar:

– Oglan guş ýürekli bolar, gaçyp enesine gitmişdir – diýdiler. Gazan garaldy, döndi. Aýdar:

– Begler, (Taňry) bize bir ýaman ogul bermiş. Baraýyn, ony enesi ýanyndan alaýyn, gylyç-le paralaýyn, alty bölek edeýin, alty ýoluň aýyrdynda taşlaýyn, bir dahan kimse düz ýerde ýoldaş goýup gaçmaýa – diýdi.

Dahy Goňur atyn ökjeledi, ýola girdi. Öýüne geldi. Han gyzy, boýy uzyn Burla hatyn Gazanyň geldigin eşitdi. Atdan aýgyrdan, düýeden bugra, goýundan goç gyrdyrdu.

– Oglanjygymyň ilki awydyr, ganly oguz beglerin toýlaýyn – diýdi.

Han gyzy gördü, kim, Gazan geler, ýumrulanyp ýerinden örturdy. Samyr donun egnine aldy. Gazana garşıy geldi. Gabak galdyrdy, Gazanyň ýüzüne dogry bakdy. Sag-len soluna göz gezdi. Oglanjygyny – Orazy görmedi. Gara bagry sarsyldy. Dum ýüregi oýnady. Gara gyýma gözleri gan ýasa doldy. Gazana soýlamış. Görelim hanım, ne soýlamış. Aýdar:

– Bäri gelgil, salyr begi, salyr görki

Başym bagty, öýüm tagty.

Han babamyň giýewsi,

Hatyn enemiň söwgüsü.

Atam-enem berdigi,

Göz açyban gördüğim,

Köňül berip söwdüğim

Beg ýigidim Gazan!

Galkybany ýeriňden ör turduň,

Ogluň-le ýaly gara kazylyk atyň bütin mündüň,

Boýny uzyn bedewi keýigi alyp ýykdyň,

Semiz etin ýükletdiň, yza döndüň,

Iki bardyň bir geler sen çagam hany,

Garaňky gjijede dogurdygym oglum hany,

Bir begin görünmez bagrym ýanar,
Asylan-asylan gaýalardan,
Gazan, oglan uçurdyňmy?
Taly sazyň arslanya iýdirdiňmi?
Ak ellerin garysyndan baglatdyňmy?
Kapyr öňünde ýöretdiňmi?
Dili-damagy guryp, dört ýana bakdyrдыňmy?
Gara gözden aky ýaşyn dökdürdiňmi?
«Kadyn ene, beg baba» diýip bozlatdyňmy? – diýdi.

Ýene soýlamış. Aýdar:

– Ogul, ogul, aý ogul, ortajym ogul!
Garşy ýatan gara dagym ýüksegi ogul!
Garaňkylyja gözlem aýdyň ogul!
Sam ýelleri ösmezden,
Gazan, gulagym jyňlar,
Sarymsak otun iýmezden,
Gazan, içim köýüner,
Sary ýylan sokmazdan, akja tenim galkar çišer.
Gurymyşja göwsümde süydüm oýnar,
Ýalňyzja ogul görünmez, bagrym ýanar,
Ýalňyz ogul habaryn, Gazan, diýgil maňa,
Diýmez bolarsaň, ýana-köýüne gargaram, Gazan, saňa – diýdi.

Enesi bir soý dahy soýlady. Aýdar:

– Gargy naýza oýnadalar bardy, geldi,
Altyn naýza oýnadana, ýa Reb, ne boldy?
Garagoç ata münenler bardy, geldi.
Bedew atly bir ogula, ýa Reb, ne boldy?!

Nöker geldi, naýyp geldi.
Ýalňyz bir ogula, ýa Reb, ne boldy?!

Ýalňyz ogul habaryn, Gazan, diýgil maňa,
Diýmez bolsaň ýana-ýana gargaram, a Gazan saňa! – diýdi.

Bir dahy soýlamış:

– Gury-gury çaylara suw saldym,

Gara donly derwişlere nezir berdim,
Ýanym ala bakdygymda, goňşyma eýu bakdym,
Ýağsyyna-ýamanyna aş iýdirdim,
Aç görsem doýurdym, ýalaňaç görsem don atdym,
Dileg ile, bir ogly güýç-le dogurdym,
Ýalňyz ogul habaryn Gazan, diýgil maňa,
Diýmez bolsaň ýana-köyüne gargaram, Gazan saňa! – diýdi.

Bir dahy soýlamyş:

– Garşy ýatan gara dagdan,
Bir ogul uçurdyň-sa, diýgil maňa,
Külüň-le ýykdyraýyn,
Gamyn akan ýügrük suwdan,
Bir ogul akdyrdyň-sa, diýgil maňa,
Damarlaryn kesdireýin,
Azgyn dinli kapyrlara,
Bir ogul tutdurdyň-sa, diýgil maňa,
Han babamyň ýanyna men baraýyn,
Agyr leşger, bol hazyna alaýyn,
Paralanyp kazylyk atymdan inmeýinçe,
Ýeňim-le alja ganym sylmaýynça,
Gol-but bolup ýer ýüzüne düşmeýinçe,
Ýalňyz ogul habaryn almaýynça,
Kapyr ýollaryndan dönämäýin – diýdi.
– Ýogsa, a Gazan, aýagymdan serimize ataýynmy?
Gara dyrnak ak ýüzüme çalaýynmy?
Güýz almasy kibi al ýaňaklarym ýyrtaýynmy?
Çenberüme alja ganym dökeýinmi?
Agyr hasrat seniň ordaňa goýaýynmy?
Ogul-ogul diýibäni bozlaýynmy?
Gaýtabanda gyzyl düye mundan geçdi,
Torumlary mundan bozlaýyp bile geçdi.
Torumjygym aldyrmyşam, bozlaýaýynmy?
Garagoçda kazylyk aty mundan geçdi,
Gulunjygy kişňeýip bile geçdi,
Gulunjygym aldyrmyşam, kişňäýeýinmi?

Agaýyldan akja goýun mundan geçdi,
Guzuujygy maňraşyp bile geçdi,
Guzuujygym aldyrmışam maňraýaýynmy?
Ogul diýip bozlaýaýynmy? – diýdi.

Bir dahan soýlamış:

– Galkybany ýerimden turam diýrdim,
Ýaly gara kazylyk atyma münem diýrdim,
Galyň oguz içine girem diýrdim,
Ala gözli gelin alam diýrdim,
Gara ýerde ak otaglar dikem diýrdim,
Ýörübäni oguly uly öye geçirsem diýrdim,
Myrat-le maksada ýetireýin diýrdim,
Myrada ýetirmidiň meni,
Gara başym gargyşy tutsun, Gazan seni!
Bir begin görünmez bagrym ýanar,
Neýlediň, diýgil maňa.
Diýmez bolsaň ýana-köyüne gargaram, Gazan saňa – diýdi.

Enesi oglanyň beýle diýgeç, Gazanyň akyly başyndan gitdi. Gara bagry sarsyldy, dum ýüregi oýnady. Garaňkyly gözleri gan ýasa doldy.

Aýdar:

– Görklim, ogul gelse, sendenmi sorardym?!
Gorkma, gaýyrma, awdadır.
Awda galan ogul üçin gaýgyrmagyl.
Ýedi gün men Gazana möhlet bergil, ýerde ise, ogly çykaraýyn,
gökde ise, indereýin.
Tapsam tapdym, tapmaz isem,
Taňry berdi, Taňry aldy, neýläýin?
Gara pygan seniň-le bile eýläýin – diýdi.

Han gyzy aýdar:

– Gazan, oglan awda idigin ondan bileýin, kim, ýorgun atyň-le
gädilmiş naýzaň-le ardyna düşesen – diýdi.
Gazan yza döndi, geldigi ýoly alnyna alyp ýortdy, garaňky
düşdi. Enesi duýmazdan (Gazan) el astyndan buýurdu:

– Togsan tümen ýaş oguz ardynça gelsin. Oglan tussagdyr, begler bilsin – diýdi.

Ol (ýere) geldi-ke, ýagy basylmyşdy. Gördi, oglanyň ala gözü kyrk ýigidi gyrylmyş. Bedew aty oglanyň oklanmyş ýatyr. Läş arasynda oglanjygy läşin tapmady, altynlyja gamçysyn tapdy. Ýakyn bildi, kim, ogly kapyra tussagdyr. Aglady:

– Gara dagym ýüksegi, ogul!

Ganly suwum daşgyny, ogul!

Gojalygym wagty aldyrdygym, ýalňyz ogul! – diýdi.

Bozlady. Kapyryň yzyn yzlady. Ganly Garaderwentde kapyr, dahy gonmuş idi. Oglana gara oýluk geýdirmişlerdi. Gapy işigi üzerinde keseligine taşlamışlardy. Giren basar, çykan basardy. Garry duşman tatar ogly elimize girmişken, jeza ile öldüreliň. Gapy işigi üstünde kese goýmuşlardy, bu mahalda han Gazan yetdi. Goňur atyn oýnatdy. Kapyr Gazanyň geldigin gördü, ürkdi. Kim atyn müner, kim, söweş geýmin geýer. Oglan başyny galdyrdy.

Aýdar:

– Mere, kapyr, ne haldyr?

Kapyr aýdar:

– Babaň geldi, tutalyň diýeris.

Oglan aýdar:

– Aman, mere kapyr, aman!

Taňrynyň birligine ýokdur güman.

Kapyrlar oglana aman berdiler. Elin çözüdüler, gözün açdylar.

Babasyna oglan garşıy geldi. Soýlar, görelim hanym ne soýlamış.

Oraz aýdar:

– Bäri gelgil, a beg baba,

Nirden bildiň meniň tussag boldugym,

Ak elliřim ardyma baglandygyn,

Gyl ýüp ak boýnuma dakylodygyn,

Gara gözüli ýigitlerim gyryldygyn,

Sen gelmezden, baba kapyrlar danyşdylar,

Goňur atly Gazany tutuň,

Garysyndan ak elliřini baglaň,

Gapylyja görkli başyn kesiň,

Alja ganyn ýer ýüzüne döküň,

Ogly-le ikisini bir ýerden öldüriň,
Ojagyn söndüriň diýip söýleşdiler.
Hanym baba, gorkaram,
Segrederken Goňur atyň sürçdire sen,
Söweşdigiň wagtyň özüňi tutdura sen,
Gapyllyja güzel başyň kesdire sen,
Ak pürçekli enem «Ogul» diýerkän,
Başym bagty Gazan diýip aglada sen,
Gaýdyban baba yza döngül,
Altyn ban öyüne sürüp bargyl,
Garryjyk bolmuş eneme umyt bolgul,
Gara gözli gyz gardaşy my aglatmagyl,
Garryjyk bolmuş enemi syzlatmagyl,
Ogul üçin ata ölmek aýyp bolar,
Ýaradan haky üçin, baba!
Gaýda döngül, öye bargyl,
Garryjyk enem garşıy gelse,
Meni saňa sorsa,
Baba, dogry habar bergil,
Gördüm, seniň ogluň tussag diýgil,
Garysyndan ak elliři bagly diýgil,
Gara gyldan ýüp boýnuna dakylgy diýgil,
Gara doňuz duzagynnda ýatyr diýgil,
Gyl oýluk boýunjygyn sürer diýgil,
Agyr gandal topujagyn döger diýgil,
Ýanmyş arpa çöregi, aky sogan öýni diýgil,
Meniň enem meniň üçin gamlanmasyn,
Bir aý baksyn,
Bir aýda barmasam, iki aý baksyn,
Iki aýda barmasam üç aý baksyn,
Üç aýda barmasam, öldüğimi ol wagt bilsin,
Aýgyr atym bogazlap, aşym bersin,
Ýat gyzy halalyma destur bersin,
Maňa tutan öye özge girsin,
Enem meniň üçin gök geýip, gara saransyn,
Galyň oguz ilinde ýasym tutsun,
Meniň başym seniň ýoluňa gurban bolsun,

Yza dön, baba – diýdi.

Oglan bir dahy soýlamış. Görelim hanym, ne soýlamış:

– Garşy ýatan gara daglar esen bolsa il ýaýlar,
Ganly-ganly suwlar esen bolsa, gamyn daşar,
Gara goç atlar esen bolsa, gulun dogar,
Gaýtabanda gyzyl düýe esen bolsa, torum berer,
Agylynda akja goýun esen bolsa, guzy berer.
Beg erenler esen bolsa, oglы dogar,
Sen esen bol, enem esen bolsun,
Menden ýegräk kadyr size ogul bere,
Ak süýduni enem maňa halal eýlesin,
Söweşmegil, gaýda döngül, baba yza – diýdi.

Han Gazan bu ýerde soýlamış, görelim hanym, ne soýlamış.
Aýdar:

– Ogul, ogul, aý ogul,
Garşy ýatan gara dagym ýüksegi ogul,
Güýcli bilim kuwwaty, janym ogul,
Garaňkyly gözlerim aýdyň ogul,
Ala-daň-le ýerimden turdugym seniň üçin,
Goňur atym ýorultmyşam seniň üçin,
Ak donuma kir eglendi seniň üçin,
Meniň başym gurban bolsun janym, ogul, seniň üçin,
Sen gideli aglamagym gökde eken, ýere indi.
Gümbür-gümbür tebiller doğülmedi,
Agyr uly diwanym sürülmeli,
Seni bilen beg ogullary, ak çykardy, gara geýdi,
Gaza meňzär gyzym-gelnim, ak çykardy, gara geýdi,
Garryjyk eneň gan ýaş dökdi,
Ak sakgally babaň dertli boldy,
Gaýdyban bu ýerden, ogul öye barsam,
Akja ýüzli eneň garşy gelip «Ogul» diýse,
Ak elliři ardyna bagly diýeýinmi?!
Ak boýnuňa gyl urgan dakylgy diýeýinmi?!
Kapyr ýanynda pyýada ýörir diýeýinmi?!

Meniň namysym kanda bara, ogul – diýdi. – Gyl oýluk
boýunjygyn sürer diýeýinmi?!
Agyr gandal topujagyn döger diýeýinmi?!
Arpa çöregi, aky sogan öýnügeni diýeýinmi?!

Gazan ýene aýdar:

– Garşy ýatan gara daglar garrysa,
Oty bitmez, il ýaýlamaz,
Akyndyly görkli suwlar garrysa,
Gara daşmaz.
Gaýtabanlar garrysa, torum bermez,
Gara goçlar garrysa, gulun bermez,
Är ýigitler garrysa, ogly dogmaz,
Babaň carry, eneň carry,
Senden ýegräk kadyr bize ogul bermez,
(Berse) dahy seniň ýeriň tuta bilmez,
Asman-la gökde gara bulut boluban,
Kapyryň üstüne gürleyeýin,
Ak ýylodyrym bolup çakaýaýyn,
Kapyry gamyş kibi ot boluban ýandyraýyn,
Dokuzyny bir ýerine sandyraýyn.
Uruşmadan, dögüşmeden älemi dolduraýyn,
Ýaradan Alladan medet – diýdi.

Goňur atyndan ýere indi. Akyp giden ary suwdan ab-dest aldy. Ak alnyny ýere goýdy, namaz kyldy. Aglady, kadyr Taňrydan hajat diledi. Yüzün ýere sürdi. Muhammede salawat getirdi. Düýe kibi kükredi, arslan kibi eňredi, nagra urup haýkyrdy. Ýapa-ýalňyz kapyra at depdi, gylyç urdy. Döne-döne bir zaman ýagşy söweş eýledi. «Kapyry alam» diýdi, alabilmedi. Bir sagatda kapyra üç gezek at depdi. Nägeh, gözü gabagyna gylyç degdi. Gara gany şorlady, gözüne indi. Özün sarp ýerlere saldy. Görelim, imdi ýaradan neýlär. Meger, hanym boýy uzyn Burla hatyn oglanjygyny aňdy, karary galmary. Kyrk ince billi gyz-oglany-le Gara aýgyryň dartdyrdy, bütin mündi. Gara gylyjyn guşandy. «Başym täji Gazan gelmedi» diýip, yzyn yzlady gitdi. Gele-gele Gazana ýakyn geldi. Gazan halalyny tanymady.

Han gyzy beg Gazan üstüne geldi.

Aýdar:

– Gara aýgyryň jylawyny maňa tartgyl, ýigit,
Tike tutup, ýüzüme bakgyl, ýigit,
Astyňdaky gara aýgyry maňa bergil, ýigit,
Eliňdäki sur naýzaňy,
Ýanyňdaky gök poladyňy maňa bergil, ýigit,
Bu günümde umyt bolgul maňa,
Gala, ülke bereýin saňa – diýdi.

Hatyn aýdar:

– Garşym ala ýigit menim ne maňlar sen?
Geçmiş meniň günümi ne aňdyrar sen?
Galkybany ýerinden turan Gazan,
Gara göz atyň biline münen Gazan,
Ylgaýyban gara dagym ýukan Gazan,
Kölgelije gaba agajym kesen Gazan,
Pyçak alyp ganatlarym gyran Gazan,
Ýalňyzja oglum Oraza gyýan Gazan,
At üstünde eglenmeýip, ýortan Gazan,
Seniň biliň ölmüş,
Üzeňňä dyrmaýan dyzyň ölmüş,
Han gyzy halalyň tanamaýan gözüň ölmüş,
Näsagmyş sen, saňa ne bolmuş?
Çal gylyjyň ýetdim, Gazan! – diýdi.

Bu mahalda oguz erenleri bir-bir ýetdi. Görelim hanym, kimler ýetdi. Garadere agzynda kadyr beren, gara buga derisinden sallançagyňyň ýapagy bolan, gahary tutanda gara daşy kül eýleýen, gara murtun ýedi ýerde ýeňsesinde dügen Gazan gardaşy Gara Güne çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, gardaş Gazan, ýetdim! – diýdi.

Onuň ardynja görelim hanym, kimler ýetdi. Demirgapy Derwendindäki demir gapyny gapyp alan, altmyş tutam ala naýzasynyň ujynda är böğürden, Gazan kibi pälwany bir söweşde üç kere atyndan ýukan, Gyýan Seljuk ogly Däli Dondar çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.
Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Baryban destursyzja Baýndyr hanyň ýagysyn basan, altmyş müň kapyra gan gusduran Gaflat goja ogly Şirşemseddin çapar ýetdi:
– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.
Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Parasaryň Baýburt galasynyndan parlaýyp uçan, ap-alaja öýüne garşy gelen, galyň oguz isleglisi, Gazan begiň geňeşçisi Bozaýgyrly Beýrek çapar ýetdi:
– Çal gylyjyň, hanym Gazan, ýetdim! – diýdi.
Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Çaýa baksa çalymly (çal) gara-guş erdemli gurgurma guşakly, gulagy altyn halkaly, galyň oguz beglerini bir-bir atdan ýikan Kazylyk goja ogly beg Ýegenek çapar ýetdi:
– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.
Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Ýigrimi dört boýun ogsaýyn Däli Dondar ýetdi. Onuň ardynja müň kowum başlary Düger ýetdi. Onuň ardynja müň bükdüz başlary Emen ýetdi. Onuň ardynja dokuz goja başlary Oraz ýetdi. Sanadygymça oguz begleri tükense bolmaz. Gazanyň begleri hemmesi ýetdi. Ýanyna ýygnandy. Ary suwdan ab-dest aldylar, iki rekagat namaz kyldylar. Ady görkli Muhammede salawat getirdiler. Salymyn bermän kapyra at saldylar, gylyç urdular. Ol gün jigerinde bolan är ýigitler bolardy. Ol gün namartlar sapa ýer göz etdi. Bir kyýamat söwes boldy. Meýdan doly baş boldy. Kyýamatyň bir günü boldy. Beg nökerden, nöker begden aýryldy. Daşoguz begleri ile Dondar saga depdi, çalasyn ýigitler ile Gara Pudak sola depdi. Gazan özi düýbe depdi. Tekür ile Şökli Mälige howala boldy. Bögürdibäni atdan ýere saldy. Alja ganyn ýer üstüne dökdi. Sag tarapda Gara Tüken Mälige Dondar garşy geldi. Gylyçlady, ýere saldy. Sol tarapda Bu gajyk Mälige Gara Pudak garşy geldi. Sanjbany ýere çalды, depretmeli, başyn kesdi. Boýy uzyn Burla hatyn gara tugun kapyryň gylyçlady, ýere saldy. Tekür alyndy, kapyr gaçdy. Derelerde kapyra gyrgyn girdi. On baş müň kapyr kimi gyryldy, kimi tutuldy. Gazan ogly ýanyna geldi. Indi, elin çözdi. Guça-guça ata ile oglu görüşdü. Üç yüz ýigit oguzdan şehit boldy. Gazan oglanjygyn gutardy, yza döndi. Kaza

mübärek boldy. Oguz beglerine doýum boldy. Akjagala, Sürmelüýe gelip Gazan kyrk otág dikdirdi. Yedi gün, ýedi gije iýme-içme boldy. Kyrk öýli gul-le kyrk çoryny ogly başyna goýberdi, azat eýledi. Çalasyn erenlere gala, ülke berdi, jüpbe-jyga berdi. Dädem Gorkut gelibän şatlyk çaldy. Bu «Oguznamany» düzdi, goşdy.

Beýle diýdi.

— İmdi, hany diýdigim beg erenler,
Dünýä meniň diýenler,
Ajal aldy, ýer gizledi.
Pany dünýä kime galdy.
Gelimli-gidimli dünýä,
Ahyr soň ujy ölümlı dünýä,
Ýom bereýin hanym!
Ýerli gara dagyň ýykylmasyn,
Kölgelije gaba agajyň kesilmesin,
Dolup akan görkli suwuň guramasyn,
Ganatlaryň ujy gyrylmasyň,
Kadyr seni namarda mätäç etmesin.
Çaparkan ak boz atyň büdremesin,
Çalyşanda gara polat uz gylyjyň gädilmesin,
Alla beren umydyň üzülmesin,
Ahyr soňy ary imandan aýyrmasyn,
Ak alnyňda baş keleme doga kyldyk,
Kabul bolsun!
Ýygyşdyrsyn, düýrüşdirsin, günäñizi ady görkli Muhammede bagışlasyn, hanym heý! Halk döredijiliği we rowaýatlar